

Place and Importance of Land Consolidation in The Sustainable Use of Turkey's Rural Land Resources / Türkiye Kırsal Arazi Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımında, Arazi Toplulaştırmasının Yeri ve Önemi

HASAN SAYILAN

Ankara University, Department of Geography, Ankara Turkey

Abstract

One of the most important solution concerning the future of agricultural activities is improvement of rural lands. Today, in agricultural lands in several countries, land consolidation is carried out to increase production, efficiency and perpetuity of cropping. At the same time, land consolidations are used as an effective tool in sustainable rural development plans. Consolidation works were initiated in 1961 in Turkey, but required improvements were not achieved.

In this study, methods applied and problems encountered in land consolidation practices for rural land resources in Turkey were analysed. At the same time, place and importance of land consolidation in sustainable efficient use of rural land resources were assessed.

Keywords: Land Resource, Land Consolidation, Rural, Sustainable Use.

Özet

Tarımsal faaliyetlerin geleceğiyle ilgili en önemli çözüm yollarından birisinin kırsal arazilerin geliştirilmesi olduğu artık tüm dünyada kabul edilmiştir. Günümüzde birçok ülkede tarım arazilerinde, üretim ve verimin artırılması, buna bağlı olarak ürün alma sürekliliğinin sağlanması amacıyla arazi toplulaştırma çalışmaları yürütülmektedir. Aynı zamanda arazi toplulaştırmaları, sürdürülebilir kırsal kalkınma planlamalarında etkin ve etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de ilk olarak toplulaştırma çalışmalarına 1961 yılında başlanılmış ancak yeterli mesafe kat edilememiştir.

Bu çalışmada, Türkiye’de kırsal arazi kaynaklarının, toplulaştırma uygulamalarında izlenen yöntemler ve karşılaşılan sorunları ele alınmıştır. Aynı zamanda kırsal arazi kaynaklarının sürdürülebilir verimli kullanımında; arazi toplulaştırılmasının yeri ve önemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arazi Kaynağı, Arazi Toplulaştırılması, Kırsal, Sürdürülebilir Kullanım.

Giriş

Tarım sektörünün sürdürülebilir olması ve diğer sektörlerle rekabet edebilir bir duruma gelebilmesi ekonomik anlamda önemli bir husustur. Kırsal alanlarda yapılan yatırımlardan beklenen faydanın sağlanması ve tarımsal yeniliklerin parsellerin içerisine kadar götürülebilmesi için her şeyden önce tarımsal arazi bozukluklarının düzeltilmesi gerekmektedir.

Besin ihtiyacımızın büyük çoğunluğunu karşıladığımız tarım arazileri, işletme bütünü içerisinde çeşitli nedenlerle parçalanarak küçülmektedir. Bu küçülme, tarım arazilerindeki faaliyetlerin teknik ve ekonomik optimumlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca küçülen parsellerdeki hatalı ve yanlış kullanımlar da arazi ve toprakların özelliklerinin bozularak, hızla yok olmalarına yol açmaktadır. Devam eden bu türlü uygulamaların sonucunda, bu topraklardan elde edilecek ürünlerin, artan ülke nüfusunu beslemeye yetmeyeceği sorunu ile karşı karşıya kalınacaktır.

Ekilebilir tarım alanlarının ne kadar genişletilebileceği, tarım ürünlerinin çeşitliliğinin ve veriminin nasıl artırılabilirliği sorularına cevap vermek kolay değildir. Esasen problemin iki ayrı yüzü vardır. Bunlar (Darkot, 1943) ;

Ekilebilir alanların çoğaltılması ve Bu alan üzerindeki verimin artırılmasıdır.

Hızla artan nüfus karşısında tarım alanlarının da aynı oranda artırılması mümkün değildir. Var olan sınırlı arazilerden daha fazla ürün ve gelir elde etmek için uygun yöntemleri seçerek, toprakların ekonomik ve teknik yönden en yüksek faydayı sağlayacak şekilde değerlendirilmesi ve kullanılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak öncelikle tarımsal bünyenin ıslahı ve ıslah edilen yapının korunmasına yönelik çeşitli tedbirlerin alınması vazgeçilemez bir zorunluluktur. Tarımsal bünyedeki aksaklıkların giderilebilmesi için yapılması gereken çalışmaların başında ise arazi toplulaştırması gelmektedir.

Dünya'da ilk defa 16. yüzyılda uygulanmaya başlanan arazi toplulaştırması çalışmaları, özellikle 19. yüzyılda büyük bir hız kazanmıştır. Günümüzde ise pek çok gelişmiş ve kimi gelişmekte olan ülkeler, arazi toplulaştırması işlemlerini ve ayrıca diğer toprak ile tarım reformu uygulamalarını da tamamlamışlardır. Ekonomisinin önemli bir bölümü tarım ve tarımsal sanayi sektörüne dayalı bir ülke olan Türkiye'de arazi toplulaştırma çalışmaları uzun bir süredir yapılmasına karşın, uygulanan proje sayısı ve alanı istenilen düzeyde değildir. Bunun en önemli nedeni, diğer faktörlerin yansısı arazi toplulaştırma çalışmalarının çok zaman alıcı ve kişisel becerilere bağlı olarak uygulanışdır (Buker ve ark.,1988).

Türkiye tarım sektörünün dünya ile rekabet edebilir bir konuma gelebilmesi, kırsal alanda yapılan yatırımlardan beklenen faydanın sağlanması ve tarımsal yeniliklerin tarlaların içerisine kadar götürülebilmesi için, her şeyden önce tarımsal yapı bozukluğunun düzeltilmesi gerekmektedir. Öte yandan tarımsal kalkınma için Avrupa Birliği ülkelerinde ve ülkemizde önemli tarım politikası, tarımsal yapının uyum sağlayarak iyileştirilmesidir. Bunlar arasında "arazi toplulaştırması" önemli bir yer tutmaktadır (Yıldız,1983).Son yıllarda arazi toplulaştırması çalışmalarının önemi ve gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmış ve bu konuda yapılan çalışmaların miktarında da göreceli bir artışın olduğu gözlenmiştir.

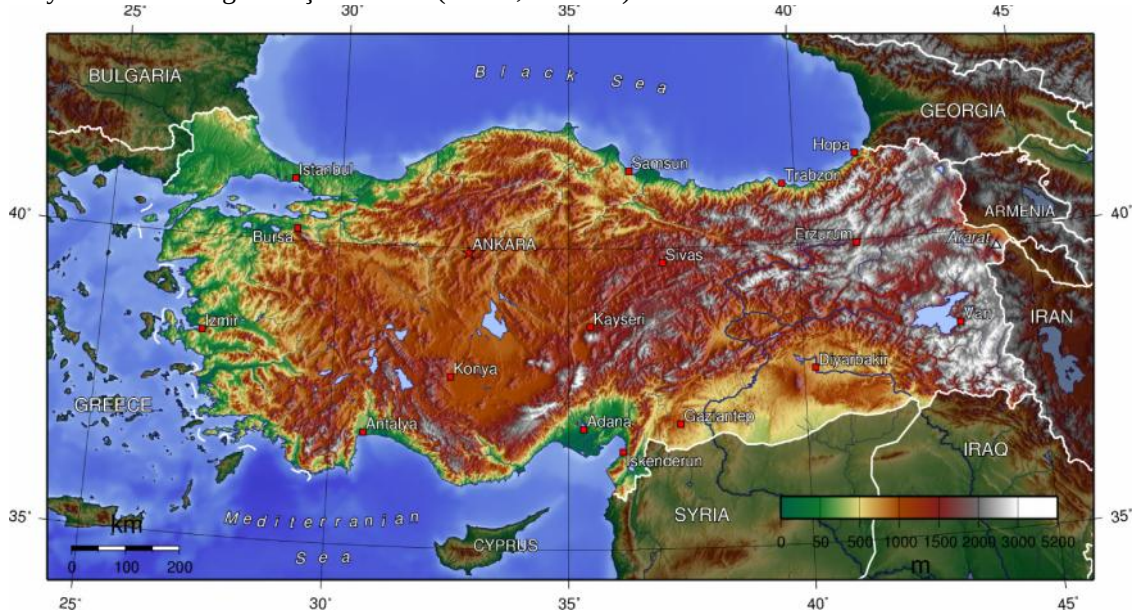
Çalışma Alanı

Türkiye, kuzey yarım küre'de orta kuşağın ekvator'a yakın olan kesimindedir ve 36°- 42° kuzey enlemleri ile 26°- 45° doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. Doğusu ile batısı arasında 19 meridyenlik uzaklık vardır ve bu durum, 76 dakikalık zaman farkını doğurur. Türkiye'nin toplam yüzölçümü 814.578 km²'dir. Topraklarının % 97'si Asya'da, geri kalanı ise Avrupa'da bulunan Türkiye, Asya-Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan bir geçiş noktasında yer almaktadır. Çanakkale ve İstanbul boğazları, Avrupa'dan Asya'yı ayırmakta Akdeniz ve Karadeniz arasında doğal bir bağlantı oluşturmaktadır Onun için Türkiye, coğrafi konum olarak dünya üzerinde siyasi, ekonomik ve askeri yönden çok önemli ve stratejik bir bölgede bulunmaktadır (Şekil.1.).

Türkiye, farklı coğrafi konumundan dolayı jeolojik yapı, topoğrafya, iklim, yaban hayatı ve bitki örtüsü açısından büyük çeşitlilik sergilemektedir. Ortalama yükseklik Avrupa' da 330 m, Asya'da 1050 m iken Türkiye de 1132 m'dir. Genel coğrafi şekil bakımından 3 tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır ve ılıman iklim kuşağı üzerinde yer almaktadır. Kuzey ve güneyde dağların genel olarak denizlere paralel olarak uzanması, denize olan yakınlık ile uzaklık ve yükselti; iklimi, yağış cins ve miktarı ile bitki örtüsünü önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durumdan en çok etkilenen sektörlerden biri de tarım sektörüdür.

Türkiye'nin günümüzdeki arazi kullanım durumuna bakıldığında ise, yaklaşık 21,4 milyon hektar işlenen tarım alanının yanı sıra 3 milyon hektar alanın meyve bahçeleri ve zeytinliklerle kaplı olduğu ve 14,6 milyon hektar alanın ise çayır-mera olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu

kapsamda, 2011 yılı itibarıyla tarımsal amaçlı olarak kullanılan toplam arazi varlığının 38,2 milyon hektar olduğu anlaşılmaktadır (Günlü,2012: 10).

Şekil.1. Türkiye Lokasyon Haritası

Tablo.1. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)'ne Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Parsel Büyüklüğü

Yıllar	Parsel Sayısı (P)	Çiftçi Sayısı (Ç)	Alan (dekar) (A)	P/Ç	A/Ç
2002	15,332.976	2,588.666	164.960.378	5,9	63,7
2006	16,457.203	2,609.723	164.930.261	6,3	63,1
2011	15,856.663	2,292.380	156.287.667	6,9	68,1

Kaynak: GTHB ÇKS'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo.1.'de 2002 yılından sonra elde edilen veriler incelenecek olursa Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı "Çiftçi Kayıt Sistemi" ne göre Türkiye'de işletme başına 2002 yılında 5,9 adet parsel düşmekteyken bu rakam 2011 yılında 6,9 adet parsel olmuştur. 2011 yılı itibarıyla işletme arazisi büyüklüğü ise 68,1 dekar olmuştur. Buradan anlaşıldığı üzere, genel itibarıyla küçük ölçekli tarım işletmelerinin yaygın olarak bulunduğu Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğünün düşük seviyede olması üretimde verimliliği kısıtlayan ve karlılığı azaltan faktörlerin başında gelmektedir.

Materyal ve Yöntem

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak kapsamlı literatür taramaları yapılmıştır. Araştırmanın temel hedefi olan "arazi toplulaştırma" uygulamaları çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Uygulama da yapılan çalışmalar ve sorunlar tartışılmıştır. Dünyada ve Türkiye'de arazi toplulaştırmasıyla ilgili olarak yapılmış diğer çalışmalar, makaleler ve yayınlanmış diğer materyaller veri olarak kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ortalamalar, % hesapları ve

tablolardan yararlanılmıştır. Derlenen tüm verilerin ışığında, sonuç ve öneriler kısmında, Türkiye’de arazi toplulaştırması çalışmalarının geliştirilmesine dönük öneriler getirilmiştir. Bu çalışmada; arazi toplulaştırmasının, kırsal arazi kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı açısından önemi coğrafi bir bakışla incelenmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Arazi Toplulaştırma Kavramı

Arazi, arapça bir sözcük olup, yer ve yeryüzü anlamındaki “arz” sözcüğünden türetilmiştir (İzmirak, 1992). Genel olarak Arz’a (Dünya’ya) ve yeryüzüne ait alanlar anlamına gelen arazi sözcüğü, kara ve su alanlarını bütünüyle içine almaktadır. Başka bir ifadeyle arazi; iklim, toprak, su, mineral maddeler ve canlıların fonksiyonel etkisi altında, biyo-üretken doğal bir varlık olup, hayatın sürdürülmesi veya kolaylaştırılması için ihtiyaç duyulan pek çok şeyin üretildiği yegâne doğal kaynaktır. Doğal ortamın bir parçası olan arazi, taşınabilen bir eşya olmayıp, üzerinde faaliyette bulunulan (yararlanılan) mekândır. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ekolojik, ekonomik ve toplumsal birçok fonksiyonu olan arazi, sınırlı bir kaynak olup onun kullanımı bulunduğu yerin jeolojik, jeomorfolojik, iklimatik, hidrografik, toprak ve bitki örtüsü yapısı ile sınırlıdır. Doğal olaylar ve insan aktivitelerine karşı hassas olup, dikkatsiz kullanıldığında kolayca bozulmakta ve birçok fonksiyonunu yitirmektedir. Arazi toplulaştırma çalışmaları da bu kaygıların ürünüdür.

Arazi toplulaştırması kavramı; tarımsal üretimin arttırılması amacıyla, küçük parseller halinde birden fazla parçaya bölünmüş, değişik yerlere dağılmış veya elverişsiz biçimde şekillenmiş arazilerin; modern tarım işletmeciliği esaslarına göre ve sulama hizmetlerinin getirilmesine en uygun bir şekilde birleştirilmesi, şekillendirilmesi ve düzenlenmesi işlemlerinin bütünüdür şeklinde tanımlanabilir.

Yine Arazi Toplulaştırması dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. Dar anlamda arazi toplulaştırması; parçalanmış mülklerin hiçbir alt yapı çalışmasına yer verilmeden birleştirilmesidir. Geniş anlamda toplulaştırma ise, parçalanmış mülklerin birleştirilmesi yanında, sulama, drenaj, ulaşım, toprak-su koruma önlemleri ve kırsal yerleşimin gerektirdiği çeşitli hizmetleri de kapsamaktadır. (Çevik ve Tekinel, 1987:)

Geniş anlamda arazi toplulaştırması çalışması ise aşağıdaki hususları kapsamaktadır (Takka, 1993):

Fazla parçalanmış arazilerin birleştirilmesi.

Arazi tesviyesi ve diğer toprak özelliklerinin ıslahına yönelik gerekli çalışmaların yapılması.

Köylerin yeniden düzenlenmesi ve çevre yönetim planlanmasının yapılması.

Köy içi yollarının tanzimi, çiftlik binalarının ıslahı.

Baraj, karayolu, demiryolu, hava limanları, sanayi ve turizm tesisleri için gerekli arazi tahsislerinin önceden sağlanması.

Yine arazi toplulaştırması iyeliği yeniden düzenleme yoluyla kırsal alanda; yaşam yerleşim, beslenme, ekonomi, çevre, dinlenme işlevlerini korumaya, güçlendirmeye ve iyileştirmeye dönük tüm önlemleri planlamaya, uygulamaya hazırlamaya ve bunları gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bir anlamda toplumsal yapı değişikçe arazi toplulaştırması da toplumun beklentilerine göre kapsamını genişleterek kırsal alanı geliştirme aracı olmuştur. Bu nedenle artık " kırsal gelişim " olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye’de Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Tarihsel Süreci

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar tarım topraklarının çok büyük bir bölümü üzerinde özel kişilere mülkiyet hakkı tanınmamışken, 1926 yılında çıkarılan “Türk Medeni Kanunu”, toprakların özel mülkiyet konusu olabileceğini kabul etmiştir. Ancak toprakların vatandaşlar arasındaki dağılımından doğan sorunlar Cumhuriyetin ilk yıllarından beri devlet yöneticilerinin ilgisini çekmiştir.

Arazi toplulaştırması; ülkemizde ilk kez 1961 yılında Toprak Su Genel Müdürlüğü tarafından Konya İli, Çumra İlçesi, Karkın köyünde uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu çalışma 7457 sayılı kanunun 2. maddesinin (J) bendi ile Medeni kanunun 678. maddesine dayanarak yapılmıştır. Arazi toplulaştırma çalışmalarına teknik ve hukuki yönden yeterli kanuni mevzuatın ve teknik elemanların bulunmayışı nedeniyle 1963-1964 yılları arasında ara verilmiştir.

1964 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) ile Birleşmiş Milletler Gıda Teşkilatı (FAO), Antalya, Burdur, Isparta illerinde örnek projeler hazırlamış ve uygulamışlardır. Bu bölgelerde pilot saha olarak Antalya-Aksu-Sağ Sahil sulama şebekesi içinde 134.4 ha alan toplulaştırılmıştır. 1965 yılında İller Bankası tarafından İzmir-Manisa yöresindeki arazi toplulaştırma projeleri yapılmıştır.

Çalışmalardan olumlu sonuçlar alınmaya başlanmasıyla birlikte bu konu ile ilgili bir tüzük çıkartılması ihtiyacı belirmiş ve ilk arazi toplulaştırması tüzüğü 27.06.1966 tarihinde 6/6707 sayılı bakanlar kurulu kararı ile yürürlüğe girmiştir. Tüzüğün yürürlüğe girmesi ile birlikte toplulaştırma çalışmaları daha geniş bir alanda uygulamaya başlanmıştır. Planlamalar, Salihli, Turgutlu ve Menemen ovalarını içine alan "Aşağı Gediz Sulama Projesi" adı altında uygulanmıştır. Daha sonraki süreçte arazi toplulaştırma çalışmaları Bayramiç-Ezine ovaları, Gölhisar-Acıpayam, Çukurova, Pamukçu-Aslıhan-Tepecik, ovalarında hayata geçirilmiştir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki ovalar da dahil olmak üzere geniş alanlarda uygulama yapılmıştır. Ülkemizde bu güne kadar eski Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) tarafından 210.000 ha, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) 120. 000 ha olmak üzere toplam 330.000 ha alanda arazi toplulaştırma uygulaması tamamlanmış tır (TMMOB, 2000). Ancak uygulama ülke genelinde hala istenilen düzeyde değildir.

Türkiye’de Kırsal Arazi Kaynaklarının Parçalanmasının Nedenleri, Etkileri ve Sakıncaları

Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu geçimini hala tarımdan sağlamaktadır. Nüfusun artışının tarım üzerine etkisi ve çocuklar arasında veraset kurallarına bağlı olarak eşit paylaşım, sulu ve kuru tarım arazilerinin çok fazla oranda küçük parçalara ayrılmasına sebep olmaktadır

Toprak parçalanması, bir tarım işletmesine ait arazinin geniş bir alan üzerinde muhtelif yerlerde birbirinden uzak, çok sayıda parçalara ayrılmasını ifade eder. Ülkemizde de toprak reformu uygulamaları içerisinde arazi toplulaştırması uygulamalarının yapılmasını zorunlu kılan nedenlerin başında toprak parçalanması gelmektedir. Çünkü hemen her yöredeki çiftçilerimize ait mevcut tarım arazilerinin büyüklüklerinin sınırlı olması ile birlikte, birbirlerinden uzak ve çok parçalı bir yapı oluşturmaları, bu alanlar üzerinde düzenli işletmelerin kurulamamasına ve istenilen verim artışının sağlanamamasına neden olmaktadır.

Tarım arazilerinin etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımına etki eden en önemli unsurlar arasında bu arazilere sahip işletmelerin ölçekleri ve arazilerin parçalılık durumu gelmektedir. Tarımsal arazi parçalılığı, bir işletmenin arazilerinin çok sayıda parsellere bölünmüş ve her birinin farklı yerlerde bulunması olarak tanımlanabilir.

Tarımsal işletmelerin parçalılığının göstergesi, işletme başına düşen ortalama parsel sayısıdır. Konuya ilişkin olarak verilen Tablo.2. incelendiğinde, 2001 Genel Tarım Sayımı (GTS) sonuçlarına göre Türkiye’de işletme başına ortalama 4,1 adet parsel düşmekte olup, ortalama parsel büyüklüğü 1,5 hektardır.

Ancak 2002 yılından sonra elde edilen veriler incelenecek olursa Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı “Çiftçi Kayıt Sistemi” ne göre Türkiye’de işletme başına 2002 yılında 5,9 adet parsel düşmekteyken bu rakam 2011 yılında 6,9 adet parsel olmuştur. 2011 yılı itibariyle işletme arazisi büyüklüğü ise 68,1 dekar olmuştur (Tablo 3).

Öte yandan, tarım işletmelerinin ölçek genişliklerine bakıldığında, Tablo.4.’in incelenmesinden de görüleceği üzere, 1950’li yıllardan 2000’li yıllara kadar ortalama işletme

ölçeğinde genel bir azalış yaşanmıştır. Nitekim 1950 yılında 7,7 hektar olan ortalama işletme ölçeği 2001 yılına gelindiğinde 6,1 hektar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 2. İşletme Büyüklüklerine Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Ortalama Parsel Büyüklüğü

İşletme Büyüklüğü (Hektar)	2001 GTS	
	Ortama Parcel Sayısı (Adet)	Ortalama Parcel Büyüklüğü (Hektar)
< 5	3,3	0,6
5,0-9,9	5,1	1,3
10,0-19,9	5,7	2,3
20,0-49,9	6,5	4,2
≥ 50	7,8	12,3
Toplam (Adet, Hektar)	4,1	1,50

Kaynak: DİE, 1994; DİE, 2004'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo.3. GTHB Çiftçi Kayıt Sistemine Göre Ortalama Parsel Sayısı ve Parsel Büyüklüğü

Yıllar	Parcel Sayısı (P)	Çiftçi Sayısı (Ç)	Alan (dekar) (A)	P/Ç	A/Ç
2002	15,332.976	2,588.666	164.960.378	5,9	63,7
2006	16,457.203	2,609.723	164.930.261	6,3	63,1
2011	15,856.663	2,292.380	156.287.667	6,9	68,1

Kaynak: GTHB ÇKS'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 4. GTS Sonuçlarına Göre İşletme Sayısı, Arazi Miktarı ve Ortalama İşletme Büyüklüğü

Yılı	İşletme Sayısı1 (Bin Adet)	Arazi (Bin Hektar)	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Hektar)
1950	2.528	19.452	7,7
1980	3.559	22.764	6,4
1991	3.967	23.451	5,9
2001	3.022	18.435	6,1

Kaynak: DİE. 1 Toprağı olmayan işletmeler sayıya dâhil edilmemiştir.

Türkiye tarımının önemli problemlerinden biri olan arazi parçalanmasına, artan nüfusun tarım dışına çekilememesi ve miras hukukunun getirdiği bazı hükümler başta olmak üzere çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Arazi parçalanmasını en aza indirmek için arazi tasarruf sisteminin ıslah edilmesi, kiracılık, ortakçılık, uygun kredi temini, pazarlama şartlarının iyileştirilmesi ve çiftçi eğitimi gibi bir takım önlemler alınmalıdır. Tarım sektörünün gerek yapısal, gerekse işlevsel yönden ekonominin diğer sektörleriyle bir bütün oluşturacak biçimde dengeli ve uyumlu bir şekilde geliştirilmesi ve tarımın kalkınmada ki yeri üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Özellikle Türkiye gibi kalkınmakta olan ve kalkınmasının büyük bir bölümünü

ekonominin temel sektörünü oluşturan tarıma borçlu olan bir ülkede tarımın etkin bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Oysa Türkiye’de tarımın temel sorunları içerisinde de yapısal bozuklar başta gelmektedir. Bunlar şu şekilde ifade edilmektedir (Çevikbaş, 1982);

Tarımsal nüfusun bir bölümünün topraksız oluşu,
Tarım işletmelerinde toprak yetersizliği,
Tarım işletmelerinde toprak mülkiyetlerinin dengesiz dağılımı,
Kıracılık, yarıcılık, ve ortakçılık sistemlerinin düzensizliği,
Tarım işletmelerinde toprakların küçük ve düzensiz parçalar halinde dağılık oluşudur.

Tarımsal yapıdaki tüm bozuklukları düzeltmenin başlangıcı belki de arazi toplulaştırmasından geçmektedir. Çünkü arazi toplulaştırmasına geniş anlamda bakıldığında kırsal kalkındırmayı hızlandıracak yöntemleri içerdiği görülmektedir. Bu durumda arazi toplulaştırması; tarımsal yapının ve kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesinde, köy yerleşim alanlarının düzenlenmesinde, tarımsal üretim ve gelirin artırılmasında, doğanın dengeli bir şekilde kullanılması ve korunması için her dönemde kırsal alanla ilgili tüm sorunlara çözüm getirecek en önemli yöntem olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de önemli bir sorun olan arazi parçalanmasının nedenlerine bakacak olursak, pek çok faktörün etkili olduğu görülür. Genellikle toprak parçalanmasının asıl nedeni olarak Medeni Kanun’un eşit bir paylaşmayı öngören miras hükümlerinden ileri geldiği sanılır. Hâlbuki toprak parçalanmasının nedenleri çeşitli olup, bu tek nedene indirgenemez.

Parçalanmaya sebep olacak faktörler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

Tarımsal nüfus yoğunluğu,
Hukuki sebepler,
Toplu köy hayatı,
Sermaye noksanlığı,
Fiziki tesisler,
Arazi tasarruf şekli,
Arazinin dağıtım şeklidir.

Belirtilen faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan arazi parçalanmasının pek çok sakıncaları vardır. Arazi parçalanması modern tarımın uygulanmasında birçok engeli ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla modern tarımın hizmetlerinden istifade edemeyen tarım alanlarında toprak parçalanması, verimliliğin düşmesine sebep olmaktadır. Bu durum da iki etkenden ileri gelmektedir. Bunlar:

Üretimin azalması

Maliyet masraflarının artmasıdır.

Genel olarak arazi parçalanmasının sakıncalı yönleri şu şekilde sıralanabilir:

Arazinin kullanışı üzerine etkisi,
Parçalanmanın üretim üzerine etkisi,
Çayır ve meraların muhafazasını ve otlayan hayvanların kontrolünü zorlaştırması,
Yabani ot ve zararlılarla mücadeleyi güçleştirilmesi,
Parçalanmanın makineleşme ve makine verimi üzerine etkisi,
İşçilik masrafı üzerine etkisi,
Teknik güçlükler ve diğer etkenlerdir.

Kırsal Arazi Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımında Arazi Toplulaştırmasının Önemi ve Alınması Gereken Önlemler

Pek çok ülkede, arazi parçalanmasının uygun tedbirler alınarak önlenmesi veya asgari düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü tarımsal üretimden maksimum verim elde etmek amacıyla bu önem arz etmektedir. Bu amaçla dünya’nın çeşitli ülkelerinde bir takım önlemler alınmaktadır. Bu önlemler iki kısımda incelenmektedir;

Arazi toplulaştırması öncesi alınabilecek hukuksal önlemler

Arazi toplulaştırmasını koruyucu önlemlerdir.

Dünya’da birçok ülkede arazi parçalanmasını önlemek amacıyla, ülkeden ülkeye değişen bir takım hukuki tedbirler alınmıştır. Şöyle ki; optimum tarım arazisinin büyüklüğü ve sayısı kanun yoluyla sınırlandırılmıştır. Fakat bu sınır değerler, ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, İsviçre’de arazi büyüklüğü 1.8-4 hektar (ha) arasında değişirken, Tunus’da bu sınır 4 hektardır. Tarım alanlarının parçalanmasını önlemek amacıyla tarım alanları için bu şekilde sınırlamalar getiren ülkeler, aynı şekilde miras yolu ile de bölünmeyi önleyici kanunları yürürlüğe koymuşlardır. Bu hukuki tedbirler ile mal sahibinin ölümünden sonra arazilerin ortak mülkiyetliliğinin devamı, ortak işletilmesi veya varislerden birine devredilmesi konusu Avusturya, Fransa, Almanya, İsviçre, Belçika, Irak kanunlarında mevcuttur (Ercan, 1970). Toprak ve İskân kanunları ile çiftçilere dağıtılan toprakların bölünemeyeceği yolunda ki hükümlere birçok ülkede rastlanmaktadır. Küba, Meksika, Irak ve Mısır gibi ülkeler bu tip uygulamalara devam etmektedir.

Ayrıca, toplulaştırma yapılan tarım arazilerinin zamanla yeniden parçalanması, bu çalışmalarda harcanan emek ve zamanın boşa gitmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple birçok ülkede, toplulaştırma ile ilgili kanunlarda veya başka kanunlarla toplulaştırılan toprakların bölünmesini önleyici hükümlere yer verilmektedir. Fransa, Avusturya, Hollanda, İsviçre ve Ürdün’de arazi toplulaştırmasından sonra arazinin yeniden bölünmesi sınırlandırılmıştır (Ercan, 1970).

Arazi toplulaştırma yapılan, yeni parseller projelerin sağladığı yeniliklere ve faydalara zarar vermeden bazı şartlarda yeniden parçalanabilmektedir. Bu gibi durumlarda proje sahasında arazilerin parçalanması asgari parsel yüzölçümü ile sınırlandırılmaktadır. Türkiye için bu sınır 5 dekar olarak tespit edilirken, Hindistan için 2 dekardır.

İsveç’te arazi sahibi bu kuralı dikkate almaz ise arazi toplulaştırması çalışmalarında yapılan masraflar devlet tarafından mülk sahibine ödetilmektedir. Diğer bazı ülkelerde de toplulaştırma sonrası toprak parçalanmasını önleyici tedbirler alınmadığından, bu ülkelerde ikinci, üçüncü, defa arazi toplulaştırması yapılması gerekmektedir.

Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de arazilerin toplulaştırmasından önce ve sonraki arazi parçalanmasını engelleyici bir takım kanuni tedbirlerin, en kısa zamanda alınması şarttır (Takka, 1993).

Türkiye için verilen değerler kıyaslandığında da anlaşılacağı üzere, ülkemizdeki tarımsal alt yapı iyileştirilmeden tarım sektörü çalışanlarının hayat standartlarını yükseltmek ve Avrupa topluluğu ülkeleri ile rekabet etmek mümkün görülmemektedir. Bu nedenle tarımsal yapının ıslahı ile ilgili olarak aşağıdaki tedbirlerin bir an önce alınması gerekmektedir. Söz konusu bu tedbirler;

Toprak kaynaklarının tahribi önlenmelidir.

Toprak ve su kaynakları en iyi şekilde kullanılmalıdır.

Geliri yeterli tarımsal işletmelerin çoğalması sağlanmalıdır.

Tarım sektörüne daha çok yatırım imkanları araştırılmalıdır.

Bu tedbirlerin alınmasıyla Türkiye tarımının temelindeki aksaklıklar büyük ölçüde azalacaktır. Bununla beraber, Türkiye sahip olduğu toprak ve su kaynakları potansiyeli, iklimsel özellikleri ve coğrafi durumunun sağladığı imkânlarla tarımsal üretimini bir kaç misli artırmak koşuluyla, yüz milyon nüfusu kolaylıkla besleyebilecek ve ayrıca Avrupa, Asya ile Afrika ülkelerinin hububat, et, süt, sebze ve meyve gibi tarımsal ürünler düzeyindeki ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılayabilecek güçlü bir ülke haline gelebilecektir.

Yapılan açıklamalar ışığında, arazi toplulaştırmasının faydalarını ekonomik ve sosyal faydalar şeklinde belirtmek mümkündür. Ekonomik anlamda arazi toplulaştırmanın faydalarını şöyle sıralamak mümkündür:

Tarım işletmelerinde net gelir artışı sağlanmaktadır.

Net arazi kullanma alanı ve parsel büyüklükleri artmakta; parsel şekilleri daha düzenli olmaktadır

İşletme merkezi ile parseller arasındaki mesafeler azalmakta ve her parsel, yola bağlanmaktadır

Tarım işletmelerinde işgücü tasarrufu sağlanmaktadır

Parsellerin korunmasında kullanılan malzemelerden tasarruf sağlanmaktadır.

Sulama oranlarının artırılması sağlanmaktadır.

Sulama projelerinin maliyetinde tasarruf sağlanmaktadır

Arazi sahiplerine kamulaştırma bedeli yerine arazi verilerek, toprağından kopması önlenmektedir

Fiziki tesislerin sebep oldukları parçalanmaların önüne geçilmektedir.

Sosyal açıdan bakılacak olursa; proje alanlarında sosyal huzur sağlanmaktadır. Şöyle ki; sulama alanlarında varisler arasında meydana gelen mülkiyet ve sınır anlaşmazlıkları, çiftçiler arasındaki sulama suyu, geçit ve yol anlaşmazlıkları ancak arazi toplulaştırma projelerinin uygulanması ile ortadan kalkmakta ve böylece sosyal huzur temininde önemli ölçüde fayda sağlanmaktadır. Arazi toplulaştırma çalışmaları bu yönüyle de mahkemelerin de yükünü azaltmaktadır.

Sonuçlar

Türk çiftçisinin kalkınmasında en önemli etkenlerden birisi olarak; toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve bu kaynakların ekonomik şekilde tekniğine uygun olarak kullanılması gösterilebilir. Çağdaş tarımın uygulanmasında sulama projeleri ile birlikte drenaj kanalları, tesviye ve tarla içi yolların yapımı gibi hizmetlerin tarım reformu ve arazi toplulaştırması ile birlikte değerlendirilmesi; çevre ve doğanın korunması, köylerin yenilenmesi, kamu yatırımlarında fiziki tesisler için arsa temini, kırsal kalkınma hedefine ulaşmadaki yegane yoldur.

Arazi toplulaştırmasında başlıca amaç, çiftçinin gelir düzeyini artırmak ve birim alandaki verimi yükseltmektir. Bu amaçların gerçekleşmesi parçalanmış alanlarda mümkün olamamaktadır. Bu gerçeği gören Toprak Su 1961 yılında ilk defa toplulaştırma çalışmalarına başlamıştır.

Türkiye’de şimdiye kadar 330.000 hektar (ha)’ın üzerindeki arazide toplulaştırma yapılmıştır. Bu miktar kesinlikle yeterli değildir. Çünkü mevcut sulama yapılabilen alanlarımızın 4 milyon ha’nın üzerinde olduğu düşünülürse ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) tüm ayaklarıyla tamamen üretime geçince 1.6 milyon ha daha sulu arazi tarım alanlarına eklenecektir. Görüldüğü gibi Türkiye, arazi toplulaştırması konusunda henüz başlangıç noktasındadır. Uygun, etkin ve akılcı bir politika ile arazi toplulaştırmasının gerçekleşmesi için aşağıda belirtilen tedbirlerin alınmasında yarar vardır (Gündoğan, 1993):

Arazi toplulaştırma kanunu en kısa zamanda yürürlüğe girmelidir.

Arazi toplulaştırması işlemlerini gerçekleştirecek kurum ve kuruluşlar yeniden revize edilerek, tek bir kuruluş haline getirilmelidir.

Tarımsal işletmelerin miras ve diğer nedenlerle parçalanmasını önleyici yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Her şeyden önce ekolojik ve ekonomik şartlara göre toprak muhafazalı ve üretimi artırıcı modern tarımı uygulamaya elverişli optimum işletme büyüklükleri belirlenmelidir.

Yeniden üretilmeyen ve üretimde insanoğlunun katkısı bulunmayan doğal kaynaklarımızdan olan topraklarımızın daha iyi korunması, geliştirilmesi ve daha verimli kullanılmasının temini için, arazi toplulaştırma çalışmalarının hızla tüm ülke geneline yayılması şarttır.

Katkı

Değerli fikirlerinden yararlandığım ve beni daima çalışmalarımnda destekleyen değerli hocam, Sayın Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU'ya teşekkür etmeyi borç bilirim.

Kaynakça

- Buker, M., İ. Arıcı, H., Bölükoğlu, A., Korukçu, İ., Girgin., Güngör, H., (1988). Bilgisayar Destekli Arazi Toplulaştırması. E. Ü. Zir. Fak. 3. Ulusal Kültür Teknik Kongresi Bildirileri. Cilt:2 20-23 Eylül Adana.
- Çevik, B. ve Tekinel, O., (1987). Arazi Toplulaştırması. Ç.Ü. Ders Notları. Adana.
- Çevikbaş, R., (1982). Türkiye'de Tarım İşletmelerinin Büyüklüğü ve Dağılımı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- DPT (2001), Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005: Harita, Tapu Kadastro, Coğrafi Bilgi ve Uzaktan Algılama Sistemleri (Arazi ve Arsa Politikaları, Arazi Toplulaştırması, Arazi Kullanımı) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No:2554-ÖİK-570, Ankara.
- Ercan, F., (1970). Türkiye'de Arazi Toplulaştırması, Ogun Kardeşler Matbaası. Ankara. FAO (2013), Land and Water Development Division. www.fao.org, Erişim Tarihi.03.01.2013
- Gündoğan, R., (1993). Çeşitli Arazi Değerlendirme Yöntemlerinin Arazi Toplulaştırma Çalışmalarında Kullanılma Olanakları. Doktora Tezi (Aralık 1993), Adana.
- Günlü, H., (2012). Arazi Toplulaştırma Uygulamaları: Türkiye, Planlama Uzmanlık Tezi, (Yayınlanmamış), Ankara.
- GTHB (2012). Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı "Çiftçi Kayıt Sistemi" 2012 Yılı Verileri, Ankara.
- İzbırak, R., (1992). Coğrafya Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Takka, S., (1993). Arazi Toplulaştırması. Kültür Teknik Derneği Yayınları, Ankara.
- TMMOB (2000). Türkiye'de Arazi Toplulaştırması, ss:5
- Yıldız, N., (1983). Arazi Toplulaştırması. Yıldız Üniv. Yayınları No: 167, İstanbul.